
SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

Q 3 3

N Y C

Z OBSAHU:

P. SLAVKOVSKÝ: Životné stratégie ľudí spätých s poľnohospodárskou prvovýrobou na Slovensku v 20. a 21. storočí

J. LANGER: Sídlný typ ako historická kategória

Z. PANCZOVÁ: Konšpiračné teórie na stránkach internetu

M. HÜBSCHMANNOVÁ: Viera v mula u slovenských Rómov

Na obálke:

Prvá strana: *Ilustrácia z prílohy k článku Z. Panczovej.*

Preklady: T. Bužeková, V. Klíma

Dear reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P.O. Box 57, Nám. slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.sappress.sk> <http://www.etnologia.sk>

HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Ľubica Droppová, Gyivicsán Anna (MR), Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek (ČR), Miroslav Válka (ČR)

*Slovenský národopis je evidovaný v medzinárodných bibliografických databázach:
MLA, CEEOL, Ulrich's, Willings.*

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.cceol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

- S l a v k o v s k ý, Peter: Životné stratégie ľudí späťých s poľnohospodárskou prvovýrobou na Slovensku v 20. a 21. storočí..... 119
- L a n g e r, Jiří: Sídlný typ ako historická kategória..... 134
- P a n c z o v á, Zuzana: Konšpiračné teórie na stránkach internetu..... 152

MATERIÁLY

- H ü b s c h m a n n o v á, Milena: Viera v mŕtvcu u slovenských Rómov..... 172

ROZHLADY–SPRÁVY–GLOSÝ

- Za Dušanom Bandícom (Peter S l a v k o v s k ý)..... 205
- Za PhDr. Miroslavou Ludvíkovou, CSc. (Magdaléna R y c h l í k o v á).... 206
- Pozdrav jubilantke Zuzane Štefánikovej (Gabriela K i l i á n o v á)..... 208
- Konferencia Malé dejiny veľkých udalostí (Katarína N o v á k o v á)..... 210
- O populizme na východe aj na západe (Juraj P o d o b a)..... 212
- Otázka identity na študentskej konferencii (Marta B o t í k o v á, Barbora H e r i c h o v á)... 214
- Stretnutie mladých českých a slovenských vedeckých pracovníkov v Třešti (Zuzana P a n c z o v á)..... 216

RECENZIE–ANOTÁCIE

- M. Mitterauer: Warum Europa? (Gabriela K i l i á n o v á)..... 218
- M. L. Bacci: Populace v evropské historii (Katarína N o v á k o v á)..... 220
- Ročenka Výskumného centra európskej etnológie (Katarína P l a t z n e r o v á)..... 222
- Folklór v kontextoch (Zuzana P a n c z o v á).... 224

- Traditional culture as a part of the cultural heritage of Europe (Matina B o c á n o v á)..... 226
- Denníky sociológov I. Alexander Hirner (1953-1955) (Peter S l a v k o v s k ý)..... 227
- J. Žagar: Pokrivala. Zbirka Slovenskego etnog. muzeja (Jasna G a b u r o v á)..... 231
- J. Holčík: Ilja Okáli (Lubica C h o r v á t h o v á)..... 232
- Fotografie jako ikonografický pramen (Katarína N á d a s k á)..... 233
- Otázky merania chudoby (Zita Š k o v i e r o v á)..... 236

CONTENTS

STUDIES

S l a v k o v s k ý, Peter: Life strategies of people connected with primary agricultural production in Slovakia during 20 th and 21 th century	119
L a n g e r, Jiří: Settlement type as an historical category.....	134
P a n c z o v á, Zuzana: Conspiracy theories on the internet websites.....	152

MATERIALS

H ü b s c h m a n n o v á, Milena: Beliefs in „Mulas“ among Slovak Roma.....	172

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

Obituary for Dušan Bandić (Peter S l a v k o v s k ý).....	205
Obituary for PhDr. Miroslava Ludvíková, CSc. (Magdaléna R y c h l í k o v á)....	206
Jubilee of Zuzana Štefániková (Gabriela K i l i á n o v á).....	208
Conference Little history of great deals (Katarína N o v á k o v á).....	210
On the Populism East and West (Juraj Podoba).....	212
Question of Identity at the Student scientific conference (Marta B o t í k o v á, Barbora H e r i c h o v á).....	214
Meeting of young Czech and Slovak scientists in Třešť (Zuzana P a n c z o v á).....	216

BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS	218

KONŠPIRAČNÉ TEÓRIE NA STRÁNKACH INTERNETU

ZUZANA PANCZOVÁ

*Mgr. Zuzana Panczová, Ústav etnológie SAV, Klemensova 19,
813 64 Bratislava, Slovakia*

The paper deals with one kind of unofficial news about the events of public life or rumours called conspiracy theories. They reveal and explain conspirational background of events, construct and convict enemies of humanity or of „our“ values. The author is concerned with their structure in terms of some special categories constructing the rival worlds of „We“ and „They“.

Kľúčové slová: konšpiračná teória, fáma, konverzačné žánre, ideológia, internetová (online) komunikácia, internetové diskusné fóra

Key-words: conspiracy theory, rumour, conversational genres, ideology, internet (online) communication, internet discussion forums

*„Uvedomte si: kto vytvára chaos, chce disponovať kontrolou, kto šíri strach, chce predávať istotu, kde sa ako zaklínadlo omamne opakujú stále rovnaké formulky, tam sa väčšinou skrýva nejaké sprisahanie.
Pripútajte sa, veď 3. svetová vojna nebude žiadny piknik,¹
majte oči a uši otvorené a očakávajte neočakávané.
Nič nie je také, ako sa zdá – všetko len vyzerá tak, ako to je, pretože to oni tak vyzerajú nechajú.“²*

Tyrone Yarbrough v úvode k svojmu príspevku o konšpiračných teóriách z roku 1998, uverejnenom v elektronickom časopise *New Directions in Folklore*, píše:

„Philadelphia, 30. august 1997, približne 20:20. Brian Williams vstúpil do pravidelného programového vysielania, aby oznámil, že „Princezná Diana a jej spoločník Dodi Fayed“ sa stali účastníkmi autonehody v Paríži. Moja prvá reakcia: „Kvôli tomuto prerušili reláciu The Pretender?“

31. august 1997, o takmer päť hodín neskôr Brian Williams podáva správu, že je mŕtva. Moja terajšia reakcia je: „Som zvedavý, ako dlho bude trvať, kým sa vynoria konšpiračné teórie.“

Odpoveďou bolo, nie dlho.“³

Každý deň môžeme byť svedkami udalostí domáceho i zahraničného spoločenského diania, ktoré sú sprevádzané otáznikmi. Oficiálne spravodajské zdroje samozrejme nestačia vyplňať informačné medzery, a pokiaľ sa nechcú vzdať nálepky „serióznosti“, snažia sa vyvarovať neoverených dohadov a chýrov. Práve tie sú však pre mnohých ľudí neraz oveľa zaujímavejšie, najmä ak sa z času na čas potvrdí ich pravdivosť. Typ konverzačného žánru, šíriaceho tento typ informácií, nazývame fámami. V nasledujúcom príspevku sa budem venovať jednej z ich zaujímavých podskupín – konšpiračným teóriám.

Pri definícii fámy je dnes k dispozícii veľa vyjadrení. Pre túto príležitosť je priliehavá napríklad charakteristika fámy od G. A. Fina: „Jedna z najjednoduchších, azda i najvhodnejších definícií fámy je, že je to tvrdenie o svete, ktoré nie je podporené ‚overenými‘ informáciami... Ak hovoríme o fáme ako o tvrdení, odvolávame sa na fakt, že si robí nárok prezentovať správny obraz ‚reálneho sveta‘...V dnešnom svete, kde sa už rutinne odhaľuje toľko ‚právd‘, ľudia často predpokladajú, že takéto podania sú falošné, pokiaľ sa nedokáže opak, *ak* a *keď* rozpoznajú, že rozprávanie je fámou.“⁴

Ako som už naznačila, konšpiračné teórie a fámy sa okrem ústneho podania šíria veľmi často v rámci „alternatívnych“ spravodajských zdrojov. Sú to už nielen ústne zdroje („šušskanda“), tajné a zakázané rozhlasové vysielania a rôznym spôsobom tlačené letáky a pamflety, v slobodnejšom prostredí aj „undergroundové“ časopisy a publikácie. Dnes sú to už aj voľne sa šíriace internetové časopisy a stránky, umožňujúce navyše verejnú diskusiu. Tieto sú alternatívou voči „oficiálnym“ spravodajstvám, obviňujúc ich z poplatnosti voči dominantným ideológiám.⁵ Dôležitým zdrojom popularity konšpiračných teórií je okrem dramatického príbehu, ktorý obyčajne straší aktuálnou hrozbou, je i to, že dokážu ponúkať argumenty pomáhajúce zdôvodniť pocity strachu, hnevu, nedôvery či sklamaní, usvedčujúc konkrétneho vinníka či obeťného baránka. Podľa T. Yarbrougha konšpiratívne teórie demonštrujú, že konšpiratívne myslenie je normálna, ak nie normatívna ľudská odpoveď na traumatické zážitky.⁶ Predpokladom tohto myslenia je, že nič sa nedeje náhodne a za každou tragédiou či záhadou je niečí úmysel. Iste tu môžeme nájsť isté paralely s magickými či náboženskými predstavami – kým v nich je konateľom nadprirodzená bytosť či sila, v konšpiračných teóriách sú to nesmierne mocné skupiny ľudí.

Nie sú ničím novým a ani zriedkavým, práve naopak. Patria k takmer stabilným indikátorom, a zároveň k významným činiteľom v latentných i aktívnych spoločenských konfliktoch a krízach. A to je podľa mojej mienky jeden z dôvodov, prečo je hodné sa nimi zaoberať ako predmetom výskumu sociálnych vied. Podľa niektorých historikov a politológov v USA sa konšpiračné teórie dajú považovať za typicky americkú obsesiu⁷ – no živnú pôdu nachádzajú bezpochyby po celom svete.

Pre folkloristiku sú navyše zaujímavé aj z hľadiska znovuoživovania a transmisie starých folklórnych motívov – v niektorých prípadoch sú príbuzné niektorým „tradičným“ žánrom, ako sú povesti, jarmočné piesne a balady – ako aj vďaka ich zaujímavej naratívnej výstavbe

a neraz i rečníckej zručnosti ich šíriteľov. Konšpiračné teórie sú bytostne späté s identifikáciou reálnych či fiktívnych, navzájom súperiacich spoločenských skupín; termín „konšpirácia“ znamená sprisahanie, pochádza z latinského výrazu *conspiratio*, teda jednota, súhlas, odvodené sprisahanie, jeho koreňom je *con/spirare* – spoločne dýchať.⁸ Základným prvkom týchto podaní je popis skupín, ktoré sa často identifikujú spoločnými cieľmi (zničenie tradičných hodnôt, kresťanstva, ovládnutie sveta, pomsta...), hodnotami, niekedy stanovenými kritériami členstva (etnický pôvod – Židia, iniciačné rituály – satanisti, slobodomurári), vzťahom k iným skupinám, zdrojom moci (napr. ovládanie svetovej ekonomiky, tajných služieb, zbrojných koncernov, masmédií...), a najmä svojimi typickými aktivitami. Zároveň sa pri týchto úvahách objavujú typické črty skupinovej idealizácie v situácii skupinovej rivality, v rámci ktorej si predstavujeme, že členovia našej skupiny sú nám podobnejší, a naopak nečlenovia sú oveľa homogénnejší a nám nepodobnejší, ako je to v skutočnosti⁹ (napríklad všetci Židia sú úspešní obchodníci nenávidiaci kresťanov, my sme ich obeť – sme príliš ľahkoverní, dobrácki, ústupčiví a manipulovateľní).

Typickými znakmi konšpiračných teórií sú:

- preceňovanie kauzality a nachádzanie jednoznačného lineárneho toku príčin a následkov, vedúceho k vysvetleniam „oficiálne“ náhodných alebo nevysvetliteľných udalostí,

- obraz takmer všadeprítomného a všemocného nepriateľa/-ov, ktorý je neviditeľný, dobre organizovaný a ťažko postihnuteľný buď kvôli maskám, ktoré používa, alebo stojí v úzadí a podľa princípov mafie koná len prostredníctvom svojich „služobníkov“. „*Sú to nielen jednoducho ľudia s odlišnými hodnotami alebo tuctoví politickí oponenti, ale neľudské, nadľudské a/alebo nehumánne bytosti, ktoré pravidelne páchajú odporne zločiny a nekompromisne sa usilujú podvracať a ničiť všetko, čo je morálne a hodné ochrany v existujúcom svete.*“¹⁰ Tento nepriateľ je schopný akýchkoľvek zločinov, len aby učinil zadosť svojim sprisahaneckým ideám. (Náznaky takéhto myslenia nájdeme hojne v každodenných komentároch ľudí, najmä v situáciách takej častej kritiky voči politickým predstaviteľom – napríklad počas môjho výskumu v roku 1999 informátor prezentoval zapredanosť a sprisahanecko vtedajšej vládnej opozície takto:

„...to prirovnávam toho Dzurindu ako zúri, ako by v zubách trhal všetkých tých, ktorí nesúhlasia s ním, a on čo, on je podplatený dolármi, západnými mafiánmi, aby tuto zvrhul tú vládu, aby sa on ujal moci a aby zapredal túto krajinu týmto západným kapitalistom. A keď sa mu to nedarí, vďaka tomu, že...(dúfam) viac ako polovica tohto národa ešte neprepadla tej mamone, že ešte väčšina sa spolieha na to, čo si vlastnými rukami tuná zarobí. A nie na to, čo dostane úplatok za nejakú špinavú činnosť, protivládnu...“¹¹

Neskorší premiér M. Dzurinda mal byť dokonca zodpovedný za podnecovanie Rómov vycestovať do Veľkej Británie a Škandinávie, aby tak zdiskreditoval Slovensko, lebo to má byť jeho konečným cieľom.)

- Niekedy sa teória rozvinie do čierneho-bieleho, takmer rozprávkového príbehu boja tohto nepriateľa/-ov voči „nám“, prameniaceho v pomerne vzdialenej minulosti (starý Egypt, obdobie Rímskej ríše, stredoveku atď.). Na to slúžia samozrejme vhodné interpretácie rozličných historických udalostí (typickými príkladmi tu môžu byť sprisahania slobodomurárske a sionistické).

- Mnohé teórie naozaj čerpajú zo starších príbehov podobného typu, inovujú ich, a zároveň vytvárajú sieť vzájomne sa dopĺňajúcich alebo naopak odporujúcich si variantov. Sú to napríklad príbehy o bohatých templároch, ktorých nástupcovia v podobe slobodomurárov či iluminátov naďalej ovplyvňujú svetové dianie, sú prepojení s radikálnymi

sionistami, prípadne s bohatými židovskými bankármi, alebo naopak s prívržencami nacizmu, fašizmu či komunizmu.¹²

- Argumentmi sa môžu stať skutočné alebo vymyslené zločiny predstaviteľov daných skupín (napr. povesti o židovských rituálnych vraždách¹³).

- V bežnej komunikácii v spoločnosti, ktorá už schému takýchto príbehov ovláda, sú kontroverzné udalosti či katastrofy vysvetlené jednoduchým poukázaním na jedného z konvenčných nepriateľov (...stojí za tým Mosad, ...boli to Američania/CIA atď.).

- Nadšenci v oblasti konšpiratívnych teórií ich vnímajú sčasti ako pútavé príbehy, ale sčasti aj ako dôležité indicie, ktoré aj keď možno nie vo všetkom, v niečom iste pravdu majú. Niektorí informátori zdôrazňovali nepriestrelnú logiku teórie podoprenú reálnymi faktami. Častým kliše bolo tvrdenie, že sami neveria všetkému, no „*bez vetra sa ani lístok nepohne*“. Akosi argumentačnou kostrou sú v tomto smere „objektívne“ argumenty – tie čerpajú z minucióznych, pre laika neznámych, a teda ťažko spochybniteľných faktov z oblasti prírodných i spoločenských vied. Stratégia je pomerne jasná: autorita vedy má v dnešnej spoločnosti vyššiu hodnotu ako kedykoľvek predtým.

- Komunikačnými kanálmi týchto teórií sa okrem ústneho šírenia a internetových stránok, diskusií a správ stala aj masmediálna zábavná produkcia: knižné bestsellery, televízne seriály a filmy. Ak nie každý deň, tak takmer bez výnimky každý víkend môžeme na televíznych obrazovkách sledovať thrillery, rozvíjajúce niektoré z populárnych konšpirácií. Nie náhodou sa napríklad „mysteriózny“ seriál Akty X stal na čas jedným z najsledovanejších televíznych produktov a vytvoril si kluby svojich fanúšikov po celom svete. Podozrenie z konšpirácií na najvyšších miestach sa tiahli každým dielom, diváci mohli len tušiť, kto sú tí mocní „oni“, ktorí nechávajú ľudí napospas ilúziám a zatajujú nebezpečné pokusy, zločiny, návštevy z vesmíru atď. Dominovalo v ňom niekoľko motívov, typických pre konšpiratívne schémy:

* vládni činitelia sa snažia utajovať dôležité skutočnosti a operácie (návštevy z vesmíru, ilegálne genetické výskumy, programy na ovládanie ľudskej mysle a i.),

* komplikovaná hierarchizovaná informačná sieť medzi sprisahancami (dokonca i agenti CIA môžu patriť do skupiny zasvätených i zneužívaných),

* scientifikácia príbehov – vedecké či paravedecké prvky nájdeme v kulisách (tajomné vedecké laboratória a geniálni vedci ako prostriedky tvoriace i odhaľujúce „magično“ sujetu), v používanom diskurze i v hlavných zápletkách. Obaja hlavní hrdinovia majú obdivuhodný prehľad v mnohých vedných disciplínach, čo im dáva do ruky zbraň pri sledovaní a odhaľovaní konšpirácií. Informovanosť a vedecká kompetencia sa stávajú novodobými „magickými prostriedkami“ v takmer stabilnom obraze kladných i záporných hrdinov konšpiračného boja.

Udalosti posledných rokov, ba i týždňov so sebou tiež priniesli množstvo týchto podaní. Komentáre k útoku na New York z 11. 9. 2001 sa pomaly posúvajú do pozície prólogu k teóriám o skutočnom pozadí vypuknutia irackej vojny. Tieto teórie – i keď nepriamo – podporil napríklad aj úspech dokumentárneho filmu Fahrenheit 9/11 režiséra Michaela Moora, kde sa poukazuje na rôzne kontroverzné fakty zo života súčasného prezidenta USA: jeho diskutabilné víťazstvo v prvých prezidentských voľbách, obchodné aktivity celej rodiny, ich spolupráca s Usama Bin Ladinom i Saddamom Husajnom, podozrivé správanie sa prezidenta v prvých momentoch po získaní správy o útoku na New York, nedostatočné dôvody na rozpútanie vojny a jej demagogické obhajovanie pred médiami.¹⁴

Skutočným pôvodcom, či aspoň mlčiacom šedou eminenciou tohto atentátu sa, podľa niektorých fám, stávali izraelská tajná služba Mosad v spolupráci so CIA. Hodnovernosť

týchto konšpirácií podporovala nielen ich medializácia v televízii, no niekedy aj predpokladaná kompetencia ich podnecovateľov – jednu z kníh pod názvom „CIA a 11. September“ totiž napísal bývalý minister nemeckej vlády Andreas von Bülow, tvrdiac, že výbuch „dvojičiek“ mohol byť spôsobený zvnútra. Argumenty mali opäť punc informovanosti a vedeckosti, a tak sa dodnes tešia popularite vo verejnosti.¹⁵

Špecifiká internetového výskumu fám a konšpiračných teórií

Internet čoraz viac dominuje sfére necenzurovaných diskusií o verejnom dianí. Ako napísal Miloš Čermák v internetovej prílohe týždenníka Reflex: „Jak je známo, internet je pro šíření fám asi nejlépe ustrojeným médiem.“¹⁶ Ľudia majú záujem o takto získané informácie niekedy aj preto, že jednoducho nedôverujú oficiálnemu spravodajstvu. Napríklad americká etnologička Meg McLagan z New Yorku v príspevku „Not Being There“¹⁷ spomína na svoje zmiešané pocity po tom, ako sa o teroristickom útoku 11. 9. 2001 dopyčovala z televízneho spravodajstva (istú dobu vtedy totiž trávila v Holandsku). Píše, že okrem iného bojovala so silným stavom frustrácie, ktorú zvyšovala informačná obmedzenosť televíznych spravodajstiev. To ju priviedlo surfovať po internete:

„Všímam si, že konštrukcie sú rovnaké na takmer každom programe, bez ohľadu na krajinu pôvodu. Rýchlo som sa cítila byť frustrovaná zo všeobecnosti toho celého, z prepjatého spoliehania sa na konvenčnú televíznu gramatiku krátkych šotov a rýchlych prestrihov, skôr pôsobivých ako informatívnych. Ja chcem podrobnosti, chcem vedieť, čo sa stalo v našom susedstve, na okraji Soho, ktoré aspekty každodenného života sa zmenili.“¹⁸

Prekážali jej prázdne frázovité patriotistické komentáre v televíznych interview, a tak:

„Ako milióny iných, frustrovaných z amerických masmediálnych príbehov o 11/9, ktoré boli ochudobnené o komplexnú históriu, obrátila som sa po informácie k môjmu počítaču...“¹⁹

Autorka priznáva, že mala spočiatku problém nestratiť sa v mori najrozličnejších informácií, protichodných názorov, neoveriteľných tvrdení, no postupne sa v tomto prostredí udomácnila a začala sledovať najmä tie stránky a fóra, ktoré jej vyhovovali.

„Napriek zjavnej nevýhode online, informačnej nespolahlivosti a spôsobenej zaujatost'ou, spoliehaním sa na fámy a iných otázných žurnalistických praktík, poskytovali tieto stránky zdroje pre historicky podrobné interpretácie 11/9 a udalostí, ktoré k nim viedli, ktoré umiestňovali túto tragédiu do oveľa širšieho globálneho kontextu, a to v zreteľne menej obozretných a eufemistických termínoch...“²⁰

Na internete možno skutočne nájsť takmer všetko – a práve to je na ňom zároveň prítiažlivé i odstrašujúce. Cenzúra bola už od počiatku internetu cudzia a presadzuje sa len výnimočne a opatrne.²¹ Aj vďaka tomu je však pri výskume fám a konšpiračných teórií jedným z najobľúbenejších zdrojov. Tento „informačný bazár“ umožňuje ľuďom vybrať si to, čo chcú. Aj v prípade fám a konšpiračných teórií platí: „To, o čom ľudia veria, že je pravdou, odráža ich vnímanie seba samého, svojho okolia a podmienok, v akých žijú.“²²

Výhodou internetového výskumu je:

- Jednoduchý a rýchly prístup k údajom:

Asi netreba zvlášť objasňovať pomoc vyhľadávačov (browserov) akým je napríklad Google, Yahoo, Altavista a mnohé iné pri získavaní akýchkoľvek dokumentov a dát jestvujúcich na internete, ktoré sa týkajú zvolenej témy.

- Zaznamenateľnosť:

Fámy a konšpiračné teórie (podobne, ako napríklad aj im sčasti príbuzný žáner súčasných povestí) vnímam na základe skúseností iných bádateľov²³ i na základe skúseností vlastných ako texty, ktoré sa len ťažko (v podstate len náhodne) dajú vo väčšej miere zachytiť v teréne

prostredníctvom zúčastneného pozorovania i interview. Patria k výsostne situačným, spontánne sa šíriacim informáciám, ktoré sa bleskovo šíria, pomerne rýchlo prestávajú byť aktuálne a následne upadajú do zabudnutia. Výhodou internetu je v tomto smere ich fixácia, možnosť ľahkého pamäťového zápisu a následného, takmer ľubovoľného spracovania textu.

- Frekvencia výskytu:

Online komunikácia je obľúbeným prostredím šírenia správ a príbehov tohto typu: záujem z radov sociálnych vedcov i amatérskych záujemcov viedol k založeniu množstva špecializovaných webstránok a diskusných fór, orientovaných na súčasné povesti a fámy. Na nich účastníci diskusií prinášajú rovnako množstvo nových textov, ako aj nových verzií textov starších. Ich motivácia je pravdepodobne podobná ako v prípade ústnej komunikácie: predpokladám, že v tomto zmysle ide predovšetkým o vzrušenie zo zdieľania nejakej aktuálnej iritujúcej informácie či príbehu, nádej na okamžitú spätnú väzbu formou potvrdenia alebo vyvrátenia pravdivosti, príp. získanie nových variantov od iných prispievateľov.

- Zvyšujúca sa obľuba u širokej verejnosti:

Internet je asi najpohodlnejším komunikačným médiom sociálne lepšie situovaných moderných rozvinutých krajín sveta. Spája v sebe totiž prostriedok spravodajský, diskusný, vzdelávací, zábavný a pracovný. Vzhľadom na diskusné fóra a ich prostredníctvom sa šíriace fámy je jedným z rozhodujúcich faktorov možnosť zmeny či úplného ignorovania osobnej identity. Moji informátori uvádzajú, že nick (prezývka) im v diskusiách umožňuje experimentovať so svojou identitou, meniť rétoriku i argumentáciu. Človek nie je obmedzený napríklad obavami z verejného vystupovania a pocitom zodpovednosti za svoje výroky (čo niektorí diskutéri vnímajú pozitívne, iní zas kriticky²⁴). Pomerne výnimočne sa pod fámy a konšpirácie šíritelia podpisujú – či už ide o autentické mená alebo nie, cieľom je podporiť zdanie ich dôveryhodnosti.

Ako prostredie na šírenie a výskum „folklóru“ sa internet vníma síce pomaly, ale nezadržateľne. Pred vlnou tzv. novej folkloristiky („new folkloristics“) v 2. polovici 20. storočia sa neraz slovesný folklór stotožňoval s ústnou tvorbou. Dnes sa pomaly „lámu ľady“, internet a v jeho rámci i „nové folklórne žánre“ (kam sa fámy, konšpiračné teórie a súčasné povesti radia už niekoľko desaťročí) sa stávajú atraktívnym priestorom nielen pre mladých vedcov. Otázkou ostáva, nakoľko závažné sú tieto zmeny pre samotný pojem folklóru. L. Dégh, ktorá sa folkloristike venuje už takmer sedemdesiat rokov, sa pýta: *„Môžeme povedať, že tlačový alebo elektronicky reprodukováný folklór, mimo normálneho kontextu tradičných kúdelných izieb, kozubov a prícestných hostincov nie je folklórom? Ponecháva si všetky kritériá, podľa ktorých určujeme, čo folklórom je a čo ním nie je: je spoločensky relevantný, založený na tradícii a prispôsobený súčasným potrebám. Ako staré víno v novej fľaši sa obracia na omnoho väčšiu populačnú skupinu ako kedykoľvek predtým, k oveľa širšej škále odlišných spoločenských skupín ako kedykoľvek predtým.“*²⁵ S inými folklórnymi žánrami spája fámy, konšpiračné teórie a súčasné povesti ich výrazný ideologický náboj. Konšpiračné teórie sú s ideológiami priam bytostne späté a nájdeme ich rovnako v diskurzoch (anti-)náboženských, (anti-)feministických, (anti-)ekologických, (anti-)rasistických, politických a i. To však neznamená, že všetci prívrženci určitej ideológie vždy zdieľajú ten-ktorý typ konšpiračnej teórie – niekedy sa ich názory diametrálne odlišujú, najmä ak nejde o teórie podporené uznávanými ideologickými autoritami.

Konšpirácie a kresťanstvo – príklad internetovej diskusie

Rozhodla som sa, že okrem zaznamenávania samotných textov konšpiračných teórií si budem všímať ich život v spontánnej komunikácii, v diskusii. Hľadala som najmä také diskusné skupiny, kde by sa dalo sledovať používanie konšpiračných teórií ako prostriedku

ideologickej argumentácie. Jednou z mojich domén sa stalo napríklad sledovanie internetovej diskusie v prostredí kresťanských internetových fór.

Okrem iného sa snažím utvoriť si obraz o rôznych špecifikách internetovej komunity a komunikácie. Účastníkmi sú ľudia rôznych vekových i vzdelanostných kategórií, názorov a vierovyznaní. Väzby medzi nimi sú rôzne – niektorí si vytvorili i „offline“ kontakty, iní sa poznali osobne už v predošlom období, iní sa možno nikdy v živote v reálnom živote nestretnú. I to má samozrejme vplyv na priebeh komunikácie a vzájomné hodnotenia či osobné postoje.

Je tu možné sledovať zápalisté diskusie a v rámci nich najrozličnejšie typy argumentácie a argumentačných stratégií, prispôsobovanie sa obmedzeniam i možnostiam internetovej komunikácie, rozdielne spôsoby komunikácie mužov a žien, vplyvy rétorických štýlov prevzatých z diskurzov rôznych náboženských komunít i snahy o scientifikované vyjadrovanie. Takto sa utvorila istá virtuálna komunita, diskusný klub, kde je možné sledovať spontánnu komunikáciu a názorovú profiláciu účastníkov spôsobom, akým by to v „offline“ terénnom výskume nebolo možné. V tomto príspevku sa budem dôkladnejšie venovať iba jednému z nich.

Otázka autority a istej hierarchizácie v skupine, ktorá je pri komunikovaní nových informácií a argumentov kľúčová, je v tomto type skupiny pomerne zložitá a vôbec nie jasná. Nesúvisí s vekom, sociálnym či profesijným postavením. Z hľadiska cirkevnej hierarchie sa niekto prezentuje ako „duchovná osoba“ skôr výnimočne. Kvôli prestíži u iných členov skupiny je podstatná najmä argumentácia, a to buď a) názorová a konfesijná príbuznosť, b) schopnosť logickej argumentácie a vedomosti v príslušnej oblasti, alebo c) zdieľaný rešpekt voči autorite zdroja informácie – tu sa autority najčastejšie delia na sféru vedeckú a náboženskú.

Tematicky sa diskusia delí na problémy aktuálneho spoločenského diania, masmediálnych noviniek a duchovného života. Vzhľadom na možnosť anonymity a do istej miery egalitársku atmosféru internetových debát sa ľudia dotýkajú najmä kontroverzných tém a otázok, na ktoré nenachádzajú v „reálnom“ živote uspokojujúce odpovede alebo sa chcú podeliť s problémami, ktoré sa stretli s negatívnou odozvou vo svojom okolí. V iných prípadoch sa snažia propagovať svoj typ spirituality či ideológie, príp. chcú len „provokovať“ ideológiami či postojmi kresťanstvu neprijateľnými (napr. neopohanstvom alebo vulgárnymi útokmi). Veľmi častou témou je názorová konfrontácia medzi konfesiami – nájdeme tu rímskych katolíkov, evanjelikov, „tradičných“ katolíkov,²⁶ židov, ateistov, nepraktizujúcich kresťanov, rôzne typy konvertitov a charizmatikov atď.

Samotný fakt existencie pomerne málo cenzurovaného fóra²⁷ na kresťanskom portáli niektorí vítajú s nadšením, niektorí sa však na to dívajú s podozrievavosťou. Na jednej strane vítajú možnosť otvoreného prístupu k informáciám, ako aj možnosť slobodne prezentovať a konfrontovať svoje názory a presvedčenia, na druhej strane si uvedomujú hrozbu takejto liberalizácie prejavu.²⁸ Oficiálny postoj cirkevnej hierarchie je pomerne neutrálny a napriek možným hrozbám si uvedomuje jeho kladné stránky pôsobenia na veriacich.²⁹

Spolu s diskusnými fórami sa aj v kresťanskom online svete udomácňujú konšpiračné teórie.³⁰ Najobľúbenejšími témami sú v tejto sfére okultizmus, slobodomurárstvo a ich vplyv na súčasnú politiku i cirkev. Je pravda, že spomedzi účastníkov je len pár jednotlivcov „fanúškmi“ tohto žánru verejnej rozpravy, ostatní k nim zaujímajú pomerne rezervovaný postoj. Na ilustráciu uvediem niekoľko príkladov:

V rámci témy Cirkvi, sekty a New Age sa jej autor snažil po niekoľkýkrát upozorniť na to, že „Katolícka cirkev podporuje šírenie okultizmu, čarodejníctva a mágie“.

Autor témy v nej operuje rôznymi konšpiratívnymi asociáciami, symbolikou a spôsobmi boja. Jeho argumentáciu som sa pokúsila schematicky načrtnúť nasledujúcim spôsobom:

- **účastníci:** Útok „vplyvnej“ ateistickej menšiny proti katolíckej väčšine, ktorá odolala ateistickému „vymývaniu mozgov“ za uplynulých štyridsať rokov.

- **stratégie:**

• **prefíkanosť a pretváarka:** „Naši nepriatelia však vedia robiť zlé veci dobre. Len občas sa prerieknu, o čo im v skutočnosti ide.“

• **infiltrácia medzi „nás“:** sprisahanci sú už – na Slovensku, spolupráca s biskupom Balážom, v kresťanskej/katolíckej tlači, medzi saleziánmi, v charite, v časopise Nota Bene, v kresťanskom rádiu Lumen, v televízii („čarodejnícke seriály“), na internete (ktorý má dnes väčšiu moc ako knihy).

	ONI	MY
označenie:	„naši nepriatelia“, „zmätení ľudia“, „protikresťanskí liberáli“, sekty, New Age	„úprimní kresťania“: kresťanská tlač
aktivity:	okultizmus, biela mágia, taoizmus=čierna mágia ezoterika nekresťanská mystika vegetariánstvo jóga, tzv. pozitívne myslenie propagácia Harryho Pottera ako „šlabikára okultizmu pre najmenších“ ³¹	osvetľovanie žehnanie
ciele a následky:	priamy alebo nepriamy výsmech a odsudzovanie úprimných kresťanov alternatívne škôlky a školy čarodejnícke školy, zlé veci	„Pokoj a dobro“

(Reakcie ostatných účastníkov debaty boli rôzne, no poväčšine kritické, napr.: „Je to asi nejaka geneticky dana potreba ktora sa musi z casu na cas odreagovat a pokiaľ nema primerany objekt, tak ho aj tak najde...“ alebo „...co v Potterovi je nebezpečne? To ze sa par pubertakov ispirovanych knihou a serialom v TV v sobotu vecer stretne niekde pri ohni, ozeru sa a tvaria ze maju okultnu seansu?“)

Inou konšpiračnou témou je známy problém vyvíjania mikročipov implantovaných do tela človeka.³² Autor témy „Fantázia, fóbia alebo vízia“ vychádzal z knihy Antona Seleckého „Diaľnica do pekla“. Uvádza ju slovami:

„Keď sa u nás v minulom roku (t.j. v roku 2001 – pozn. Z. Panczová) začala predávať kniha Antona Seleckého „Diaľnica do pekla“, považoval som jeho článok v nej „Biočip – kontrola človeka“ za fantáziu. Neveril som autorovi, že vo svete jestvuje skupina mocných, ktorá sa chce zmocniť vlády nad svetom a jednou z ich plánov je aj vývoj biočipu, pomocou ktorého by po jeho implantácii do tela človeka, ho mohli celkom kontrolovať a dokonca aj ovplyvňovať jeho myslenie, cítenie, prípadne aj jeho sexuálnu činnosť, čím by dostali pod

kontrolu aj celosvetovú populáciu... (podč. Z. Panczová). *Moja nedôvera v takéto diabolské plány mocných sa však začala rozplývať, ako som v spravodajstve nachádzal čoraz viac dôkazov, že sa takéto projekty na zavedenie „The New World Order“ (Nový svetový poriadok)³³ skutočne aj realizujú...Človek si ani nemusí byť vedomý, že niečo také v tele má, lebo to možno implantovať pomocou injekčnej striekačky.“*

•Aktérmi a spolupáchateľmi tohto sprisahania má byť, okrem už spomínaného New World Order, americká spoločnosť Gen-Etics Company (tvorca mikročipu) a americká armáda. Ľudí bude možné ovládať prostredníctvom satelitov, mobilných telefónov, navigačného systému GPS, ako aj jeho budúcej európskej verzie Galileo. (V priebehu ďalšej diskusie okrem súhlasných reakcií iní diskutéri odmietli túto tému napr. slovami: „...myslím, že keď sa človek zamotáva do siete nedôvery, v konečnom dôsledku skončí pri nedôvere seba samému a v nedôvere vo vlastnú existenciu ohrozený neexistujúcimi skutočnosťami... obozretnosť a bdelosť áno, ale paranoja?“, ďalší vyzval „čo keby sa podebatovalo na nejakú osvietenejšiu a duchapľnejšiu tému“, iný ju nazval „nepodloženými žvástami“ a dodal: „Predsa len by sa chrisťnet nemusel ani vo fórach dostávať do pozície bulváru...“)

Kým predošlá téma sa netešila veľkému záujmu členov diskusného fóra a po tom, čo ju časť účastníkov označila za paranoju (a samotné sprisahanecké teórie za nebezpečné poplašné správy³⁴), bola i pomerne rýchlo ukončená, téma slobodomurárstva sa javila ako vážnejší problém a vynorila sa na niekoľkých miestach. Príčin môže byť niekoľko: nie je ani na Slovensku nová, samotná inštitúcia je zahalená do rúška dohadov, jej členmi mali byť kultúrne i mocenské elity a je oficiálne odsúdená aj katolíckou vrchnosťou ako nebezpečná, s kresťanstvom nezlučiteľná a stále aktuálna.³⁵ Na diskusnom fóre sa diskutovalo najmä k otázkam, ktorí zo známych politikov boli či sú členmi slobodomurárskych lóží, aké rituály a tajomstvá lóže skrývajú (vymenúvajú sa tu napríklad jednotlivé hierarchické stupne zasvätenia a ich úlohy), aká je ich história a čím sú nebezpečné. Kvôli rozsiahlosti príspevkov sa opäť pokúsim o schematický náčrt tejto debaty (je to súhrn viacerých príspevkov, v prípade rôznych variantov uvádzam všetky možnosti):

- historické udalosti u nás riadené slobodomurármi: vznik 1. ČSR, „nežná revolúcia“, Klausova privatizačná reforma, ponovembrový rozpad ČSFR.

- osobnosti, ktoré boli a/alebo sú členmi lóží: T. G. Masaryk, E. Beneš, M. R. Štefánik, V. Havel (spolu so svojím otcom a strýkom), J. Dienstbier.

- inštitúcie riadené alebo kolaborujúce so slobodomurármi: PEN-klub (spisovatelia a vydavatelia), Rotary klub (finančníci a podnikatelia), Charta 77 (disidenti a „pohlavári budúceho režimu“, jej jadro „bolo vytvorené niekoľkými rodinami (Havlovci, Dienstbierovci, Sabatovci atd.), vo viacerých prípadoch navzajom príbuzensky prepojených“³⁶), KSČ, ŠtB, Občianske fórum, tajné služby Ruska a USA, dnešný slovenský parlament a vláda (členovia sú však neraz len nevedúcimi nástrojmi mocichtivých elít), Vatikán (ten prinajmenšom utajuje mnoho faktov).

- ciele: zisk moci (iný názor: peniaze, moc je iba prostriedkom).

- pôvod: starý Egypt (stavitelia pyramíd) a jeho duchovný plod židovské náboženstvo (iný názor: stredovekí stavitelia).

- aktuálnosť hrozby: „...je úplne jasne, v súčasnej vlade a v parlamente je mnoho slobodomurarov.“

- symbolika boja: „Vyhlásili boj Bohu a cirkvi, nie preto, lebo je to Boh, ale preto, lebo nestrpia konkurenciu.“

(Protest voči týmto vyhláseniam znel nasledovne: „toto je vtipna mytologizácia, ktorá sa stále viac rozširuje a viac obohacuje...Dnes su slobodomurari elitnou skupinou vplyvných

a prachatých papalášov, ktorí už neveria v Boha, pretože ritualizáciou svojich loží sa Boha zbavili, ale neveria ani v tie kecy, ktoré si povymyslili, pretože sú to všetko vzdelaní ľudia a vedia, že sú to vymysly. Vzájomne sa však podporujú a preto ak sú na najvplyvnejších postoch po celom svete ich zastupovia, niet sa čomu diviť.“)

Diskusie sa teda niesli v duchu „faktickej“ argumentácie na oboch stranách, teda i u zástancov, i u odporcov zmieňovaných teórií. Oba tábory sa snažia o racionálne a koherentné výklady, „podložené“ autoritami. Rozdiely sú v rolách, ktoré stabilne zohrávajú: z pohľadu tábora konšpiratívneho myslenia je to súboj v zmysle zasvätení vs dôverčiví, z pohľadu ich odporcov paranoici vs racionalisti. Podľa mojich pozorovaní je možné potvrdiť naoko samozrejmu tézu, že v šírení fám a konšpiračných teórií zohráva úlohu to, ako informácia zodpovedá našim predošlým presvedčeniam a stereotypným predstavám.³⁷ Málaktorý účastník diskusie je ochotný pripustiť pravdivosť fámy či konšpiračnej teórie, i keď sú tieto vždy pomerne koherentné, logické a čiastočne podoprené faktami. Dôležitá je v tomto smere i predošlá skúsenosť s fámami, konšpiračnými teóriami, príp. so súčasnými povestami – tieto žánre, vedomosti o ich vplyve a šírení začínajú čoraz viac prenikať do povedomia verejnosti, vytvárajúc si tábory svojich odporcov i priaznivcov.

Niektoré možné funkcie fám a konšpiračných teórií:

- **Poznávací/vysvetľujúca funkcia:** konšpiračná teória má pre svojho pôvodcu a šíriteľa hodnotu vďaka tomu, že mu pomáha orientovať sa vo svete, chápať skrytú logiku naoko náhodných udalostí a odhaľovať mocenskú štruktúru spoločnosti. Sociológovia Tamotsu Shibutani a G. A. Fine tvrdia, že fámy sú formou riešenia problémov, umožňujú ľuďom narábať s neistotami života, je to nepochybne sľubnejší obraz sveta ako predstava imorálneho zla. T. Shibutani to považuje za zdravú túžbu ľudí nachádzať v udalostiach význam.³⁸

- **Môžu byť ideologickými žánrami par excellence:** ich prostredníctvom je možné nepriamo, ale o to presvedčivejšie komunikovať a legalizovať svoj – prevažne kritický postoj voči iným ideovým systémom. Konšpiračná teória býva niekedy spôsobom riešenia konfliktov so spoločenskými inštitúciami, ktoré sú považované za zdroj krívd. Boj skupiny „my“ a „oni“ je niekedy úplne „zabalený“ do konkrétneho príbehu vo funkcii exempla alebo má skôr abstraktnejší charakter, blízky propagande. Nepriateľskú skupinu často charakterizujú podľa viac-menej stabilných kritérií: typické aktivity, ciele, hodnoty, pozícia voči iným spoločenským skupinám, kritériá členstva. Podobnými kritériami daná teória vymedzuje znaky vlastnej skupiny.

- **Psychohygienická funkcia** – v situácii pociťovania sociálneho alebo priam fyzického ohrozenia je verbalizované zdieľanie týchto emócií veľkou podporou. Ako píše J. N. Kapferer, fáma je prvou fázou psychického uvoľnenia – „akonáhle sa nejaká udalosť vníma všeobecne ako hrozba, je to už prvý krok k tomu, ako ju mať pod kontrolou a ako ju vylúčiť... Fáma je teda spoločensky prijateľné odreagovanie potlačenej agresivity“.³⁹ Nemusí ísť len o situácie prežívania frustrácie počas úmrtia významných osobností, veľkých katastrof a vojenských konfliktov.⁴⁰ Stále prítomnými hrozbami sú pre ľudí napríklad prostriedky, ktoré ich zbavujú kontroly nad nimi a nad ich budúcnosťou – výtobytky modernej vedy a elektronických či informačných technológií, ničenie životného prostredia, duchovných hodnôt a pod.

- **Snaha o získanie spoločenskej prestíže** – u mnohých šíriteľov fám je prvoradou motiváciou získať prizmu zasvätenca, človeka, ktorý vie viac ako ostatní a nedá sa oklamať oficiálnym spravodajstvom. Navyše často argumentuje naoko nepriestrelnou logikou

množstva podrobných faktov a vedomostí z rôznych oblastí, pôsobí profesionálne a budí rešpekt. V diskusiách je ostrý a prípadných odporcov sa snaží usvedčiť z nevedomosti a naivity. Jeho interpretácia je totiž dôkazom jeho bystrosti a spoločenskej prospešnosti.

- Zábavná funkcia – niekedy sú fámy predovšetkým humorného charakteru – na rozdiel od klasických vtipov a anekdot však šokujú puncom realnosti. Konšpiračné teórie sa ako žáner v mnohom blížia detektívke a ich pútavosť zjednodušeným čierno-bielym videním, dramatickou démonizáciou všadeprítomných konšpirátorov a nachádzaním prekvapujúcej kauzality v zdanlivo náhodných javoch je zjavná aj popularitou v „zábavnom priemysle“.

- Prejav paranoidnej osobnosti – jestvujú ľudia, ktorí sa zaoberajú odhaľovaním konšpirácií s priam obsesívnym nadšením. Zdá sa, že sa vyznačujú istým druhom paranoidného myslenia, láka ich priam detektívne lúštenie skutočného pozadia aktuálnych udalostí a všade nachádzajú pomerne stabilné mocenské siete, ťahajúce za nitky svetovej politiky. V diskusiách (online i offline) sú pre nich konšpirácie vysvetlením akéhokoľvek spoločenského problému. Ostatní diskutéri ich po čase odhalia a vnímajú ako kuriozitu, pretože ich akoby chránil pomerne silný múr „kritického“ myslenia.

- Fáma ako symbol katastrofy – fáma niekedy vytvára jednoduché, no emocionálne nabité príbehy, ktoré najmä symbolickým spôsobom reprodukovujú emócie v ovzduší tragédie: napríklad útok na New York už od počiatku nachádzal svoje vyjadrenie prostredníctvom fotomontáží, ktoré sa šírili na internete – nielen religióznymi, či skôr mysteriózne orientovanými stránkami sa šírili fotomontáže horiacich ruín, kde vychádzajúci dym pripomínal rozličné formy „Satanovej“ tváre. Internetový svet obletela i fotografia turistu, púzujúceho na streche dvojčiek práve vo chvíli, keď sa mu za chrbtom rúti unesené lietadlo. Tento posledný okamih jeho života sa podľa fám podarilo uchovať z horiacich ruín. Fotomontáž, ktorej mnohí veria dodnes, poslal niekoľkým priateľom mladý Maďar žijúci v USA netušiac, ako sa popularizuje.⁴¹

Záver

Fámy a konšpiračné teórie politického charakteru sú zaujímavým prvkom sociálnej komunikácie nielen pre psychológov, politológov alebo žurnalistov – čoraz viac sa nimi zaoberajú i historici, etnológovia a folkloristi, uvedomujúc si ich význam pre interpretáciu aktuálnych sociálnych pohybov a konfliktov. Sprevádzajú ľudstvo už oddávna, spájajú v sebe prvky prvotného spravodajstva, laickej politológie, nezáväznej konverzácie a rečnickeho umenia. Vydávajú svedectvo o rozporuplnom odraze významných dejinných udalostí v predstavivosti a diskurze rôznych skupín širokých mäs.

V situáciách vyhrotených spoločenských konfliktov, spojených so silným pocitom ohrozenia, sú fámy viac ako inokedy frekventovaným žánrom a miera kritickosti voči neoficiálnym informáciám zo strany verejnosti klesá – je to spôsobené buď nedostatkom iných informácií alebo nedôverou voči oficiálnym zdrojom informácií. V minulosti bola informovanosť širokých vrstiev obyvateľstva obmedzená nielen nedostatočnými možnosťami spravodajstva, ale i cenzúrami „zhora. Internet mnohé zmenil a stáva sa otvoreným fórom pre zmes ľubovoľných názorov – nekontrolovateľné multimediálne informácie z oblastí bojov, pravdivé i lživé, v každom prípade však rôzne ideologicky podfarbené, môže získať každý v priebehu niekoľkých sekúnd.

Konšpirácie a fámy predstavujú neoficiálnu, no dôležitú stránku všetkých významných spoločenských procesov, neskôr vnímaných ako podstatné historické medzníky. Nie je to totiž len „veľká politika“, ktorá hýbe dejinami – tá je nútená zohľadňovať a aj ovplyvňovať verejnú mienku, interpretácie mäs – síce nie vždy zasvätených, no o to viac pozornejších

voči informáciám “zo zákulisia”. Tieto cirkulujú najmä interakciou medzi ústnou komunikáciou, mienkotvornými médiami a autorskými dielami. Šírenie politických fám a konšpirácií je polyfunkčným sociálnym konaním, ktorými sa verbalizujú dôležité zdieľané presvedčenia o mocenskom usporiadaní sveta. V ich argumentáciách nájdeme osvedčené ideologické kliše a priam stáročiami tradované stereotypy, ktoré predstavujú významnú stratégiu ich úspechu. Navyše, ľudia si často nie sú istí, kedy sa aj tá najnepravdepodobnejšia fáma ukáže byť pravdivou ...

PRÍLOHA

NYC ☸☆♠

Symbol, ktorý vznikne, ak sa iniciály NYC (New York City) vložia v programe Word do fontu Windings. Niektorí to samozrejme interpretovali ako schvaľovanie zabíjania Židov v New Yorku. Na stránke www.snopes.com, zameranej na vysvetľovanie pôvodu a –ne/ pravdivosti fám, jej autorka Barbara Mikkelsonová píše, že na túto skutočnosť upozornil už v roku 1992 denník New York Post. Stanovisko k tomu zaujala i firma Microsoft, ktorá to označila za náhodu.

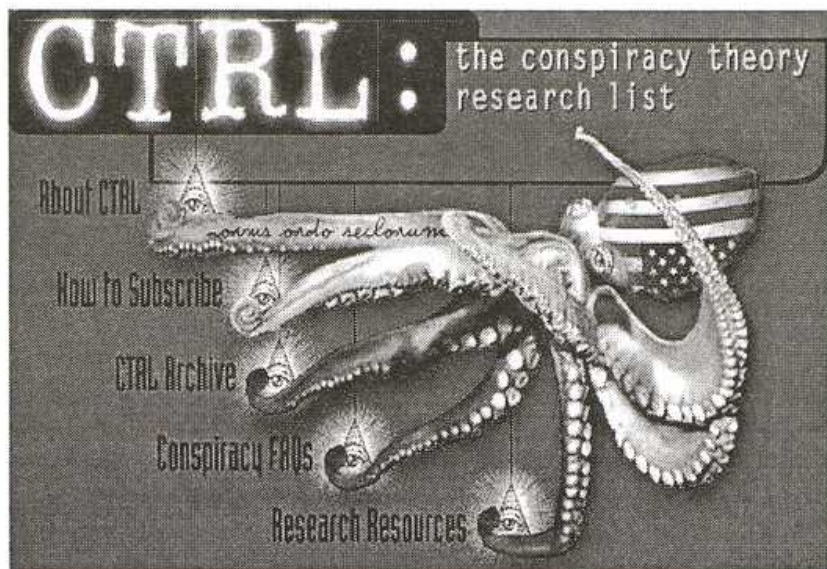
Q 3 3 NYC
 →■■■ ☸☆♠

Symbol, ktorý sa objaví, ak sa k vyššie uvedenému textu pripíše ešte šifra Q33 – podľa „konšpirológov“ číslo jedného z osudných letov 11. 9. 2001. (Je to však nezmysel, Q33 neznamená vôbec nič).

(Čermák, M.: Nostradamus by to nepřežil. (Rubrika Notebook Miloše Čermáka). Reflex, č. 40, október 2001, s. 52; www.snopes.com)

Domnelé symboly rádu Iluminátov a konšpiračnej skupiny „New World Order“ na „Veľkej pečati Spojených štátov“ jednodolárovej bankovky USA: neukončená pyramída, na jej spodnej vrstve rok 1776 (rok vyhlásenia nezávislosti, ale aj vzniku rádu Iluminátov v Bavorsku), nápis Novus Ordo Sec(u)lorum. Oko v trojuholníku nie je symbolom Trojjediného Boha kresťanov, ale ezoterický gnostický symbol Osvietených – Iluminátov (BRÖCKERS, M.: c. d., s. 48).

Hlavné logo webstránky zameranej na zaznamenávanie konšpiračných teórií <http://www.ctrl.org>. (Na jednom z chápadiel je slobodomurárske oko sprevádzané nápisom „novus ordo seclorum“.)

LITERATÚRA

- American Encyclopedia of Conspiracy Theories. <http://www.art.man.ac.uk/english/staff/pk/research/Encyclopedia/outline.html>
- BALE, J. M.: 'Conspiracy Theories' and Clandestine Politics. *Lobster* (UK), Issue 29, June 1995 (zdroj: http://agitprop.org.au/nowar/199506_jb_clandestine_politics.php#5)
- BRÖCKERS, M.: *Verschwörungen, Verschwörungstheorien und Geheimnisse des 11.9.* Frankfurt am Mein: Zweitausendeins 2002.
- ČERMÁK, M.: Nostradamus by to nepřežil. (Rubrika Notebook Miloše Čermáka). In: *Reflex*, č. 40, október 2001, s. 52.
- DÉGH, L.: *American Folklore and the Mass Media.* Bloomington – Indianapolis: Indiana University Press 1994.
- FINE, G. A. – TURNER, P.: *Whispers on the Color Line. Rumor and Race in America.* Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press 2001.
- HOFSTADTER, R.: Paranoid Style in American Politics. In: *Paranoid Style in American Politics and Other Essays.* New York: Knopf 1996.
- KAPFERER, J. N.: *Fáma, nejstarší médium světa.* Praha, Práce 1992.
- KNEP, A.: Tod im Päckchen. In: *Der Spiegel*, 37/8. 9. 2003, s. 74.
Panoptikum des Absurden. In: *Der Spiegel*, 37/8. 9. 2003, s. 58-76.
- SHIBUTANI, T.: *Improvised News: A Sociological Study of Rumor.* Indianapolis: Bobbs-Merrill 1966.
- WALLACE, P.: *The Psychology of the Internet.* Cambridge: Cambridge University Press 1999.
- YARBROUGH, T. 1998. Conspiracy Theories. In: *New Directions in Folklore*, January 1978, online zdroj: <http://www.temple.edu/isllc/newfolk/considerbib.html>

PRAMENE

<http://areopag.christ-net.sk>

<http://www.art.man.ac.uk/english/staff/pk/research/Encyclopedia/outline.html>

www.bushwatch.com
www.conspiracyplanet.com
<http://www.ctrl.org>
www.hoax.cz
www.inaekonomika.sk
www.rcc.com
www.snopes.com
www.urbanlegends.com
www.vesmirmilide.cz
a i.

POZNÁMKY

- 1 V nem. texte bol použitý výraz „Kaffeefahrt“, propagačný zájazd ponúkaný záujemcom za veľmi nízku cenu firmami, ktoré počas neho prezentujú a ponúkajú svoj tovar.
- 2 BRÖCKERS, M.: *Verschwörungen, Verschwörungstheorien und Geheimnisse des 11. 9.* Frankfurt am Mein: Zweitausendeins 2002, s. 18. (Z nem. prel. Z. Panczová).
- 3 Autor ďalej uvádza, že v pripravovanej encyklopédii Black-Ops konšpiračných teórií, ktorá zhromažďuje materiál od on-line prispievateľov, sa prvý príspevok týkajúci sa Dianinej smrti objavil už v utorok 2. septembra a napr. 18. septembra ich bolo dovedna už 26 (YARBROUGH, T. 1998. Conspiracy Theories. In: *New Directions in Folklore*, January 1998 (<http://www.temple.edu/isllc/newfolk/considerbib.html>)).
- 4 FINE, G. A. – TURNER, P. : *Whispers on the Color Line. Rumor and Race in America.* Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press 2001, s. 55-56. (Prel. Z. Panczová.)
- 5 Túto myšlienku nájdeme aj v názve jednej z najkomplexnejších internetových encyklopédií konšpiračných teórií: CONSPIRACY PLANET. Your Antidote to Media Cartel Propaganda. (<http://www.conspiracyplanet.com>).
- 6 YARBROUGH, T.: c.d.
- 7 <http://www.art.man.ac.uk/english/staff/pk/research/Encyclopedia/outline.html>. (stránka “Americkéj encyklopédie konšpiračných teórií”), esejou na tému špecifik konšpiračného myslenia v americkej spoločnosti sa preslávil v 60-tych rokoch americký historik Richard Hofstadter (HOFSTADTER, R.: *Paranoid Style in American Politics.* In: *Paranoid Style in American Politics and Other Essays.* New York: Knopf 1996). Záujem o konšpiračné teórie sa v 60.-80. rokoch v USA rozrástol najmä v súvislosti s aférou Watergate a studenou vojnou.
- 8 Zdroj: REJZEK, J.: *Český etymologický slovník.* Voznice: Leda 2001, s. 295.
- 9 Podobne reagujú napríklad aj súperiace skupiny teenagerov alebo hráčov internetových hier, ako to ukazujú výsledky psychologických výskumov – zdroj: WALLACE, P.: *The Psychology of the Internet.* Cambridge: Cambridge University Press 1999, s. 92.
- 10 BALE, J. M.: ‘*Conspiracy Theories*’ and *Clandestine Politics.* Lobster (UK), Issue 29, June 1995 (zdroj: http://agitprop.org.au/nowar/199506_jb_clandestine_politics.php#5).
- 11 Prepis zvukového záznamu z terénneho výskumu v obci Nezbudská Lúčka pri Žiline v roku 1999. (Zdroj: archív autorky.)
- 12 BRÖCKERS, M.: c. d., s. 98-99. Ďalšia správa, ktorá sa hromadne šírila po internete, mala názov: „Ktokoľvek kontroluje princeznú Dianu, kontroluje svet“. Je to svojou fantáziou až do absurdnosti dovedený pomerne zložitý príbeh, koreniaci ešte v predkresťanskej dobe, rôznych magických predstavách o mieste nehody ako predkresťanskom pohanskom obetisku, o franských Merovejovcoch ako potomkoch Ježiša Krista a predkoch všetkých skutočných kráľovských rodov – a teda aj Spencerovcov a Stewartovcov ako Dianiných predkov, pričom dnes vládnu

Windsorovci majú byť len podvodníci. Kvôli jej posvätej kráľovskej krvi sa o Dianino ovládnutie snažili dve kliky:

1. „New World Order“ (založený na zmluve medzi anglickým kráľom Williamom III. a Rotschildovcami a 2. európska šľachta (samozrejme tá pravá, merovejovská). Do celej konšpirácie zasahovali teda okrem Rotschildovcov a ich súperov Rockefellerovcov aj Bill Clinton (rodom vraj z klanu Rockefeller, no sympatiami Rotschild). Podľa plánu si Diana mala vziať Clintona, jeho manželka Hillary, ako aj princ Charles mali byť fyzicky zlikvidovaní a Diana so synmi mali odísť do USA. Diana však odmietla a zaľúbila sa do Dodi al Fayed. Jej smrť má na svedomí britská tajná služba MI-6. Šofér – napojený na francúzsku armádu a poslušný nástroj zmanipulovaný brainwashingom – bol otrávený do svalov implantovanými miniatúrnymi balónikmi s alkoholom, ktoré počas jazdy pomaly vpúšťali jed do krvi. Ale opozícia v MI-6, ktorá napriek svojmu nesúhlasu nedokázala atentátu zabrániť, sa pokúsila aspoň o vytvorenie kultu svätej Diany projektom Blue Beam – holografickými projekciami jej portrétu a chýrmi o zázračných uzdraveniach. Jej kult mal zároveň evokovať predkresťanský kult Diany (populárny medzi súčasnými neopohanmi) a kult bohyně matky. Tým mali byť postavené základy nového náboženstva, Dianini synovia mali byť daní na úroveň Ježiša Krista a ten, kto by získal nad týmto náboženstvom kontrolu, kontroloval by celý svet.

Na islamských webstránkach (newsgroup alt.religion.islam) sa však objavila iná verzia: princeznú má na svedomí Mosad v spolupráci s britskou tajnou službou – hlavným dôvodom malo byť zabránenie sobáša matky budúceho následníka s moslimom (YARBROUGH, T.: c.d.).

- 13 Ide o stáročia pretrvávajúcu fámou o tom, že Židia vykonávajú rituálne vraždenie kresťanov (najmä detí a mladých dievčat), ktorá žila nielen v oblasti fám, folklórnej tvorby, umenia i ľudovej zbožnosti, ale uplatnila sa v rámci propagandy sprevádzajúcej ne jeden protižidovský pogrom od stredoveku až po 20. storočie.

- 14 Prezident USA George W. Bush sa stáva skutočne azda najvýznamnejšou postavou konšpiračných teórií v súčasných dejinách, o čom svedčia i jemu venované webstránky, ktoré odhaľujú jeho podiel na konšpiráciách a demaskujú tak jeho „skutočnú tvár“, ako aj zločiny jeho otca a praotca. Tu mám na mysli požiadavku obetí holokaustu o odškodné od neho a jeho rodiny za obchodovanie jeho starého otca s osviečimským pracovným táborom.

Dôležitým argumentom v pozadí je nepochybne sfaľšovanie či vykonštruovanie scenárov ohrozenia zbraňami masového ničenia kvôli legalizácii napadnutia Iraku. Ten v diskusiách zároveň asociuje množstvo ďalších pochybných vojenskopolitických machinácií USA v súvislosti s minulými konfliktmi vo Vietname, Afganistane, Iráne atď. Zdôrazňuje sa predošlá vojenská a finančná podpora Talibanu a Saddáma Husajna zo strany Bieleho domu, a teda aj jeho diel zodpovednosti za súčasnú krízu. Internetové diskusie o útoku na newyorské „dvojičky“ sa už od prvých okamihov niesli nielen v duchu emócií zdesenia, sústrasti s obeťami a kritiky voči terorizmu: najmä na európskych a moslimských spravodajských webovských stránkach a diskusných fórach boli prítomné aj kritické protiamerické sprievodné komentáre a dohady, hľadajúce vinníka na druhej strane barikády. Z nich čerpal aj známy žurnalista a záujemca o konšpiračné teórie Mathias Bröckers (Vid' BRÖCKERS, c. d.).

- 15 Ide o publikácie od Gerharda Wisnewského „Operation 9/11. Angriff auf den Globus“ a Andree von Bülow „Die CIA und der 11. September. Internationaler Terror und die Rolle der Geheimdienste“.

Internetom sa šírili podozrenia, že únos lietadla moslimskými extrémistami bol fingovaný a horlivo sa pátralo po žijúcich kolaborantoch, ktorí len poskytlí svoju identitu CIA. Spochybňoval sa i útok na Pentagon a pád uneseného lietadla v Pensylvánii. Analýzy konšpirológov tvrdili, že očití svedkovia katastrofy v Pensylvánii žiadne lietadlo nevideli. V televíznom dokumente, na-

- krútenom podľa knihy Gerharda Wisnewského, starosta mesta, pri ktorom sa lietadlo malo zrútiť, opakoval: „Žiadne lietadlo, nebolo tam žiadne lietadlo...“ Neskôr tvrdil, že jeho výpoveď bola účelovo vytrhnutá z kontextu – hovoril: „Samozrejme, že to bolo lietadlo, no po výbuchu z neho veľa nezostalo. To som myslel tým – žiadne lietadlo.“ Neistota sa však môže šíriť naďalej: kto kedy klamal, ako veriť, že tu nepôsobilo zastrašovanie tajných služieb...
- Tak v uvedenej knihe, ako aj na internete sa podobné podozrenia vznášali aj v prípade útoku na Pentagon – diera v streche Pentagonu bola podľa „expertov“ vzhľadom na rozmery lietadla prímalá, muselo ísť preto o riadenú strelu... (Panoptikum des Absurden. *Der Spiegel*, 37/8.9.2003, s. 58-76.)
- 16 ČERMÁK, M.: Nostradamus by to neprežil. (Rubrika Notebook Miloše Čermáka). *Reflex*, č. 40, október 2001, s. 52.
 - 17 MCLAGAN, M.: Not Being There. In: *Etnofoor*, XV/1,2/2002, s. 65-69.
 - 18 Tamže, s. 66 (prel. Z. Panczová).
 - 19 Tamže, s. 67 (prel. Z. Panczová).
 - 20 Tamže, s. 68 (prel. Z. Panczová).
 - 21 Obyčajne sa týka len rasizmu, pornografie či propagovania násilia a terorizmu, na diskusných fórach sú bežné filtre zachytávajúce i vulgárne prejavy. V niektorých krajinách je však cenzúra motivovaná politicky. Napríklad v Egypte, kde je homosexualita trestná, sleduje polícia zoznamovacie diskusné fóra, v Číne sú všetky internetové dáta filtrované vládny centralizovaným systémom – zákaz majú zahraničné webstránky venujúce sa napr. otázke Taiwanu alebo náboženstva. Internet je vládami sledovaný a regulovaný napríklad aj na Kube, v Singapure či v štátoch Stredného východu. Je zaujímavé, že cenzúrne filtre získavajú tieto krajiny z USA alebo Európy, čím sa podľa denníka SME podporujú represívne režimy a i prenasledovanie disentu. (Pozri www.sme.sk/clanok-1624124.html)
 - 22 FINE, G. A. – TURNER, P.: *Whispers on the Color Line. Rumor and Race in America*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press 2001, s. 57 (prel. Z. Panczová).
 - 23 KAPFERER, J. N.: *Fáma, najstarší médium sveta*. Praha, Práce 1990, s. 8-9.
 - 24 Jeden z účastníkov k tomuto problému napísal: „*Mne osobne skryt sa za nejaku prezývku nevádi...nakoniec, ľudia, ktorí ma poznajú dobre, ma odhalili po prvom príspevku. Citím sa slobodnejší pri učení sa formulovať svoje postoje a názory. Pre iných tato anonymita pomaha prijať pomoc v citlivej otázke ich života...ked su v anonymite, su ochotni povedať o sebe to, čo by clovekovi v živom rozhovore nenabrali odvahu povedať.*“ (<http://areopag.christ-net.sk>)
 - 25 DÉGH, L.: *American Folklore and the Mass Media*. Bloomington – Indianapolis: Indiana University Press 1994, s. 1.
 - 26 Je to skupina vedená biskupmi odmietajúcimi cirkevné smerovanie po 2. vatikánskom koncile, odmietajú zároveň uznať za právoplatného pápeža Jána Pavla II., ako aj platnosť v súčasnosti vysluhovaných sviatostí. Broja najmä proti ekumenizmu a modernizácii – a väčšinou katolícku cirkev nazývajú „modernistickou“, samých seba cirkvou „tradičnou“. Samozrejme, oni rovnako nie sú uznávaní zo strany oficiálnej rímskokatolíckej cirkvi. Na fóre je prítomný priamo jeden z biskupov, ktorý sa vyjadril nasledovne: „My tvrdíme, že my sme katolíci a oni si myslia, že oni sú katolíkami. My neučíme žiaden blud odsúdený Katolíckou cirkvou, zatiaľ čo oni učia a podporujú rôzne bludy v minulosti odsúdené KC: indiferentizmus, modernizmus, tzv. náboženská sloboda, deštrukcia platností sviatostí, humanizmus, kult človeka atď.“ (<http://areopag.christ-net.sk>)
 - 27 Fórum má svojho cenzora, ktorý však zasahuje len vo výnimočných prípadoch hrubého porušenia etikety – najmä v prípade vulgárnych príspevkov.
 - 28 Citát jedného z diskutujúcich: „Dnes mi prišlo na um, trochu sa na problem internetu a kresťanstva zamerať. Internet. Mal som to šťastie byť pri tom od začiatku jeho modernej histórie a pracujem

s ním prakticky od roku 1990. Úžasná vec, skutočne spájajúca ľudí, šíriaca potrebné informácie na to, aby človek mohol prehliadnúť manipuláciu z jeho fyzického okolia. Nikto nevie odhadnúť, aký bude dopad Internetu na ľudské spoločenstvo. Možno zabráni ale naopak možno pomôže rozpútaniu vojny. Možno sa vďaka nemu zrúti každá totalita a vznikne otvorená občianska spoločnosť, možno sa stane ďalším nástrojom totality. Možno sa stane záchranou Kresťanskej a Katolíckej viery, možno prispeje k jej záhube.

Pri potulkách Internetom treba mať oči otvorené, a myseľ sviežu. Treba vždy uvažovať nad validnosťou či dôveryhodnosťou poskytovaných informácií. Je niekedy veľmi ťažké odhaliť toho, kto za informáciou stojí a čo sleduje. V novinách a iných "klasických" médiách je informácie zhodnocovať a overovať úlohou novinárov (teraz nechajme bokom úroveň novín na Slovensku).

Pri získavaní informácií na Internete sa treba mať na pozore a byť kritický (čo vyžaduje vnútornú prípravu, istý stupeň duševnej zrelosti/vyspelosti). Treba dávať informácie do súvislostí, a hlavne si ich treba overiť pred vynášaním dôležitých záverov či rozhodnutí.“

- 29 Je zaujímavé, ako vníma vplyv internetu na nivelizáciu autoritatívneho jednosmerného vertikálneho informačného pôsobenia cirkevná vrchnosť – nasledujúci text je z dokumentu Pápežskej rady pre spoločenské komunikačné prostriedky Cirkev a internet (www.rcc.sk/dokumenty/dok_vat_uradov/cirkev_a_internet.html), ktorého citáty sa objavili priamo v diskusii spomínaného fóra: „**Dvojsmerná interaktívnosť internetu už začína stierať dávny rozdiel medzi tým, kto odovzdáva informácie a tým, kto ich prijíma**, a začína vytvárať priestor, v ktorom môže, aspoň potenciálne, každý robiť oboje. Nejde tu teda o komunikáciu, ktorá v minulosti pôsobila len v jednom smere, a to zhora nadol. Keďže stále viac užívateľov si dôverne osvojuje túto osobitosť internetu v iných oblastiach, možno očakávať, že ho takto budú chcieť využiť aj v rámci náboženstva a Cirkvi...V tomto prípade ide o novú technológiu, nie však myšlienku. Druhý vatikánsky koncil potvrdil, že **členovia Cirkvi by mali slobodne a s dôverou dávať najavo svojim pastierom „svoje potreby a želania**, ako sa svedčí na dielky Božie a na bratov v Kristovi; lebo podľa svojho vzdelania, odbornosti a vážnosti, ktoré požívajú „sú oprávnení, ba niekedy aj povinní povedať svoju mienku o veciach, týkajúcich sa dobra Cirkvi.“²⁵ *Communio et progressio* poznamenáva, že nakoľko je Cirkev „živým organizmom, treba v nej „pestovať verejnú mienku, ktorú udržiava dialóg medzi jej členmi.“²⁶ A hoci pravdy viery „nepodliehajú svojvoľnému výkladu jednotlivcov, pastoračná inštrukcia poznamenáva, že „Cirkvi sa otvára široké pole vnútorného priateľského dialógu. (www.rcc.sk).
- 30 Tento problém sa odrazil aj v ďalšom dokumente Pápežskej rady pre spoločenské komunikačné prostriedky „Internet a etika“: „*Internet je veľmi účinným a rýchlym informačným nástrojom. Avšak ekonomická súťaživosť a prítomnosť on-line žurnalistiky dňom i nocou prispievajú k zvyšovaniu senzáciečnosti a rozširovaniu klebiet, k miešaniu správ, reklamy a zábavy, a prinajmenšom k zdanlivému ubúdaniu seriózneho spravodajstva a komentárov.*“ (www.rcc.sk)
- 31 Harry Potter vyvolal v kresťanských kruhoch zmes rôznorodých postojov. Duchovní – či už v rámci katolíckej cirkvi alebo v radoch cirkví protestantských zaujali voči tomuto dielu rôzne postoje. Napríklad na stránke slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. sa 21.11.2002 objavila nasledujúca správa:
„USA: Pastor verejne roztrhal knihy o Harry Potterovi
20021886 KATH-NET / TK KBS
Evanjelický pastor v USA verejne a za potlesku stoviek veriaciach roztrhal viaceré exempláre druhého zväzku knihy pre deti Harry Potter. Informoval o tom internetový portál Yahoo.
„Harry Potter je zamaskovaným čarodejníctvom v novom balení,“ vyhlásil Douglas Taylor pre noviny Boston Globe. Pastor zdôraznil, že by bol knihy radšej spálil, pretože druhý diel Harry

Pottera je návodom k čiernej mágii a okultizmu, ktorý je inšpirovaný satanom.“ (<http://www.ecav.sk/info/spravodajstvo/2002/tlac-2002-11-21-e.htm>)

Proti Harrymu Potterovi bol namierený aj nasledujúci článok „Mágia alebo rozprávka“ z pera katolíckeho kňaza (úryvok):

„Ak niektoré z detí siahne po knihách Harry Pottera, otvorí sa mu pred očami záhadný očarujúci svet, do ktorého by chcelo vstúpiť, a to aj preto, lebo je vykreslený v príťažlivých a lákavých farbách. A navyše by to bolo aj moderné, lebo by napodobňovalo populárneho hrdinu. A tak nečudo, že ak mladý človek po takejto zdanlivo bezvýznamnej predohre príde do kníhkupectva a so záujmom siahne po „tvrdšej“ okultnej literatúre o mágii, veštení a čarovaní. Povie si: „Ved' predsa o nič nejde, je to len rozprávka, neskutočný svet, ale je to zaujímavé.“ Po nejakom čase však s prekvapením zbadá, že to vôbec nie je rozprávka, že to funguje. Keď dnes sledujeme televízne ponuky s prvkami tajomného sveta mágie, čarov a okultizmu, a tiež na knižný trh alebo priamo služby takto zameraných spoločností, knihy a film o Harry Potterovi vlastne iba dopĺňajú biele miesta v reklame sveta mágie pre detské publikum. Je to šlabikár okultizmu, ktorý má pripraviť deti na vstup do sveta čarov a kúziel, ktoré nemajú s javiskovými trikmi iluzionistov nič spoločné. Sám som bol v tomto svete, a preto viem, o čom hovorím.

Pavol Hucík“

(Autor je katolícky kňaz, napísal knihu Parapsychológia z pohľadu kresťanstva)”

(http://www.ke.telecom.sk/kpmsd/slovo_zo_srdca.htm).

- 32 Poplašné správy (vyvolané skutočnými pokusmi o vytvorenie mikročipových implantátov pre využitie v armáde v USA) sa nachádzajú často na mnohých „alternatívnych“ webstránkach. Poštové schránky zamestnancov Slovenskej akadémie vied pred asi dvoma rokmi priam zahltili rovnaké apely varujúce pred „Mikročipovou totalitou“ vysielané sektou Vesmírní lidé (www.vesmirnilide.cz).
- 33 Tzv. „New World Order Conspiracies“ sú vo svete konšpiračných teórií známou konštantou. Táto inštitúcia je spomínaná už v konšpiračnej teórii o smrti princeznej Diany a je úzko spojená s teóriami o známom Protokole sionských mudrcov. T. Yarbrough v tejto súvislosti píše: „The New World Order je frázou často vzývanou v určitých konšpiratívnych kruhoch. Odkazuje na nejakú angloamerickú elitu, ktorých cieľom je vytvoriť novú svetovú vládu. Jeho centrom je Wall Street a je živený v Novom Anglicku v školách a na anglofilných Ivy League univerzitách... Eastern Establish je záhubou antikomunistov, ktorá vidí Rockefellerovcov napomáhať a podnecovať, v podstate riadiť medzinárodné komunistické sprisahanie.“ (VANKIN, J.: *Conspiracies, Cover-ups, and Crimes*. New York: Paragon House Publishers 1991, s. 215.)... Akty X napríklad čerpajú veľa zo svojich námetov (podľa slov tvorca a producenta Chrisa Cartera je to mytológia) z UFO konšpirácií, ktoré striedavo vždy nadväzujú na príbehy o New World Order.“ (Cit. podľa YARBROUGH, T., c. d.)
- 34 „...prečo sprisahanecké teórie ľudia? Minulosť je jasným príkladom o nebezpečnosti a škodlivosti takýchto poplašných správ. Napr. Hitler ktorý šíril teórie o sprisahaneckve židovstva voči nordickej rase, alebo bolševici ktorí tlačili obdobné nezmysly o kapitalistických vykorisťovateľoch“).
- 35 Jedným z posledných dokumentov oficiálne odsudzujúcich slobodomurárstvo ako inštitúciu nezlučiteľnú s kresťanstvom bol dokument Kongregácie pre náuku viery, ktorá uverejnila 26. novembra 1983: „Vyhlásenie o slobodomurárskych združeniach“. Komentár k tomuto vyhláseniu je možné nájsť na stránke www.rcc.sk. Základným argumentom v ňom je okrem podozrievavosti voči tajomnosti a rituálom inštitúcie i podobnosť humánnych ideálov s kresťanským učením, tie sú ale zbavené náboženského obsahu a tzv. relativizmus, čiže popieranie existencie jednej pravdy: „Aj keby, ako sme povedali, by to nebola vyslovená povinnosť vyznávať relativizmus ako náuku, napriek tomu relativizujúca sila takéhoto bratstva, svojou vlastnou vnútornou logikou, má v sebe

- schopnosť premeniť štruktúru aktu viery takým radikálnym spôsobom, že je neprijateľná zo strany kresťana „ktorému je drahá jeho viera“ (Lev XIII.). Toto zvrátenie v základnej štruktúre aktu viery sa deje okrem toho morbídny spôsobom a bez toho, že by si ho človek uvedomil: pevné prilnutie k Božím pravdám, zjaveným v Cirkvi sa mení v jednoduchú príslušnosť k inštitúcii, považovanej ako osobitný prejav popri iných, tak isto možných a platných, ktorými sa človek orientuje na večnosť.*
- Pokúšenie ísť týmto smerom je dnes o to silnejšie, že plne zodpovedá istým názorom, prevládajúcim v súčasnej mentalite. Presvedčenie, že pravdu nemožno poznať je typickou charakteristikou dnešnej epochy, a zároveň základným prvkom všeobecnej krízy.*
- Práve zvažujúc všetky tieto prvky, Vyhlásenie Posvätnej Kongregácie tvrdí, že vstúpenie do slobodomurárskych združení „zostáva v Cirkvi naďalej zakázané“ a veriaci, ktorí tam vstúpili „sú v stave ťažkého hriechu a nemôžu pristupovať k svätému prijímaniu“.*
- 36 Odhalenie pokračuje slovami: „Členovia týchto rodín su všetko potomkovia slobodomurárov, židov a komunistov, ktorí po roku 89 zaujali miesta vo vysokých štátnych funkciách po schválení tajnými službami Ruska a Spojených štátov ako aj slobodomurárskych a židovských organizácií.“ <http://areopag.christ-net.sk>, téma: Svet a slobodomurári.
- 37 J. N. Kapferer používa v tejto súvislosti pojem „vzťažný rámec“: „Prijetí nějaké informace jako informace pravdivé závisí na systému relací, které vznikly v našem myšlení už dříve a které používáme k jejímu zhodnocení. Pokud se informace s tímto vztažním rámcem shoduje, je silně pravděpodobné, že ji přijmeme za pravdivou.“ (KAPFERER, J. N.: c. d., s. 64.)
- 38 SHIBUTANI, T.: *Improvised News: A Sociological Study of Rumor*. Indianapolis: Bobbs-Merrill 1966. FINE, G. A. – TURNER, P.: *Whispers on the Color Line. Rumor and Race in America*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press 2001, s. 57.
- 39 KAPFERER, J.-N.: c. d., s. 47.
- 40 Typické príklady sú aj v našej spoločnosti, napr. zavraždenie Kennedyho (čin CIA), tragický skon M. R. Štefánika (česká politická elita), lady Diany (britská tajná služba MI 6) – a napokon podľa posledných správ i vážna choroba Jásira Arafata: za ňou má stáť izraelská tajná služba Mosad, ktorá vraj palestínskeho vodcu otrávil pomaly pôsobiacim jedom. Príkladom konšpiračného vysvetlenia prírodných katastrof sú tsunami z 26. 12. 2004 v juhovýchodnej Ázii – tie majú mať na svedomí tajné jadrové pokusy.
- 41 KNEP, A.: Tod im Päckchen. *Der Spiegel*, 37/8. 9. 2003, s. 74.

Summary

The paper presents one type of potential „new genres” or subgenres within folklore studies, called conspiracy theories. It is that kind of rumours, which deal with hidden conspiracies threatening „our“ civilization or values. They belong to the permanent indicators and agents of social conflicts and crisis.

The main topics of the paper are attack on New York, Iraq war or political and religious conspiracy of Masons. The author is particularly concerned with actual forms, patterns and functions of this conversational genre. From the functional point of view, she emphasizes following points: ideological and psychohygienic function, effort to raise one’s social prestige, entertainment or relaxation.

The research monitors especially the spontaneous communication and the use of rumours as arguments or weapons in the ideological duels. Internet discussion forums on Christian pages and the setting of specialized web pages devoted to conspiracy theories were used as a field. We can find many advantages as well as disadvantages of such type of research. The author is however convinced that internet research efforts a very important way in terms of observation and analysis of present-day communication.

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Hlavná redaktorka:

PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Mgr. Tatiana Podolinská, PhD.

Redakčná rada: doc. PhDr. Ľubica Droppová, CSc., Univ. Prof. Dr. Gyivicsán Anna, Dr. hab. (MR), doc. Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist (ČR), prof. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, DrSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc. (ČR), PhDr. Miroslav Válka, PhD. (ČR)

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r.o. P.O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

e-mail: sap@sappress.sk

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 53, 2005, Number 2

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. Box 57, Nám. slobody 6,

810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G.T.G. Ltd., Krupinská 4,

P.O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 53, 2005, No 2

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 53, 2005, Nr. 2

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS
